

CZAKÓ GÁBOR

A HÁZASSÁGTÖRŐ ASSZONY KINCSEI ÉS AZ ÉRTÉKEK

Örök. Tudjuk, hogy a világban mi örök és mi nem. Túlzásra hajlamos nyelvünk mégis szívesen nevezi öröknek az olyan értéket, amely öregebb a La Manche-csatornánál, túlélte a jégkorszakokat, a mammutot. Jó, legyen állandó – ez a szó sem pontosabb. Lényege nem a pusztá változatlanság, hanem az, hogy fejlődni csakis hozzá képest lehet.

Kétféle érték lehet. Az egyiket a lét alapítja, az is kormányozza hamar változó törvényei szerint. Okozat, a perc mértéke, így perc maga is. Száma: $i \cdot l$ – ahol i az egyszerre élő individuumok száma, l pedig a lehetséges érdekeké. Mert kinek van a másikinál több joga válogatni a nem állandó értékek közül, és az egyikről kijelenteni, hogy érvényes, a másik meg elavult?

A másik érték Sarkcsillag. Cél, amely a léteket hívja mozgatja. A lét föllázadhat ellene, s ha győz, céltalan lesz.

Próbáljunk meg egyszerűen gondolkodni, ahogy a Mester tette, amikor a templom udvarán elébe vezették a házasságtörő asszonyt. Ő a földön kuporgott, és írogatott valamit maga elé a porba. Körülötte az alattomos írástudók, akik lépre akarták csalni, a sunyi vének és Jeruzsálem alja népe, a mindenkori sópredek: ki más járt kövezni? Jézus tudta róluk, hogy kicsodák, egyetlen rövid mondatot intézett hozzájuk: „Az vesse rá az első követ, aki bűntelen közületek!” – azzal írogatott tovább a porba.

Az egybegyűltek közül senki se tartotta Jézust Messiásnak. Azt azonban mind-egyiküknek el kellett ismernie, hogy tud valamit róluk, titkot, amit addig saját maguknak sem vallottak be.

Tudás. Az emberek közti legtermészetesebb hierarchia. Azóta tiszteljük, amióta nem pusztultunk ki. És azért, mert segített ott, ahol kevésnek bizonyult a nyers erő meg a robot. Hogy honnan jött, most kevésbé fontos, lényeg az, hogy azok az ősi embercsoportok, amelyek semmibe vették, buták maradtak, elmaradtak a többi törzs mögött és kivesztek.

Természetesen sokféle tudás lehetséges: egységes és osztott, stagnáló és gyarapodó, matematikai, zenei, műszaki; Istenre, boldogságra vagy éppen betegségre vonatkozó. Szokás emlegetni az „érvényes tudás” kifejezést is, szembeállítva az „érvénytelennel”, noha a kettő közti határvonalat ez ideig nem sikerült megvonni. (Amerikai pedagógusok a közelmúltban fedezték föl – újra – a latin nyelv és kultúra oktatásának rendkívüli jelentőségét.) Használatos a „társadalmi tudás” absztrakciója is: holt tudást jelent, annyi él vagy éled föl belőle, amennyit az egyének magukba fogadnak és működésben tartanak, tarthatnak.

A tudás, ha az „igazság megismerésére” (Jn 8, 32) vonatkozik, lehet erkölcsi, de szélesebb értelemben nem, vagy nem csupán az. Tartalma az időben bővül, ma már ott tart, hogy egész akadémiák nem képesek észben tartani – ennyiben

történeti. Ez a minősítés önmagában annyit jelent, hogy az ember számára ilyen vagy olyan természeti és társadalmi jelenségek mind a történelemben működnek. Még a kinyilatkoztatás is. Ha mégis jelent valami megfogható, azt semmiképpen sem, hogy a tudás eszménye maga nem örök, már az emberiség léptéke szerint. Ide vehetjük a belőle származtatott ideákat is: a bölcsességet, a tanulást, a műveltséget stb.

A tudás törvénye egyszerű: a sok több a kevésnél, a szamar nem lehet főnöke a bölcsnek. A törvény persze megszeghető, lehet kísérletezni a módosításával is, csak éppen tilos. A büntetés is egyszerű: amilyen körben a tudás nem működhet, ott nem működik.

A templomudvaron kövezni készülőköt szidhatjuk csőcseléknek, söpredéknek. Egyet nem tagadhatunk meg tőlük: a becsületet.

Becsület. A látszat ellenére nem erkölcsi érték: tér, amelyben a lélek a mértéknek megfelel. Így az erkölcsnek és a tudásnak előfeltétele. Nélküle nincs megismerés, kultúra, logika. Szókratész dialógusai becstelen emberekkel a harmadik mondat után megszakadtak volna. A becsület szó és tett azonossága. Ennyi: *ami igaz, az igaz.* És utána eszerint cselekedni.

A követ szorongató, talán borgőzös népség képes volt kultúra alkotására. A kultúra ugyanis nem Isten műve, hanem az emberé. Krisztus emberré lett, és segítő szóval figyelmeztetett, hogy meg kell felelnünk lelkiismeretünknek. (Ne vonjuk ki magunkat hallgatósága közül!) Ha nemet mondunk – megtehetjük –, egész kultúránk azon minutában szétporlik összes „teljesítményével” együtt. Összefirkált papírlapok, kövek, vásznak, celluloidszalagok maradnak utána. Szemét, amely senkihez sem tartozik, akár az elhajított konzervdoboz. A kultúrát becsületünkkel teremtjük pillanatról pillanatra, újra és újra. Előbb a szavunkkal, amikor elismerjük, hogy eszméi vonatkoznak ránk, aztán a tettünkkel, amikor minden külső kényszer nélkül, netán annak ellenére eldobjuk az izzadt tenyerünkhöz melegedett követ.

Mióta tartjuk értéknek a becsületet? Könnyebb a válasz, ha fordítva kérdezzünk: Elképzelhető-e bármily messzi múltban olyan emberi közösség, amely tisztelte azt a tagját, aki így gondolt, úgy beszélt, amúgy cselekedett? Az igenre nemet mondott, a fehérre feketét?

Ha Szókratész szóba jött, ne hagyjuk ki Hamletot. Claudius bűnét csak ő és atyja Szellemé ismeri. A Szellem nem szól kívül senkivel. Külső kényszerítő nincs, a dráma tere Hamlet lelke. A becsület drámája: *Igaz-e, ami igaz? Tudjuk, igaz.* Ehhez képest semmit sem jelent, hogy a bosszú, ez az alacsonyrendű érték (lényegében az Újszövetség hatására) kikerült az erkölcsi eszmék közül.

A becsület is kiiktatható, „leváltható” az emberrel egyéletű értékek közül. A következmény: hiány. Ami nincs, az nincsen. Ha a lélek és a mérték, a szó és a tett elválik, akkor nincs többé beszélgetés, üzlet, munka, békesség. A kultúra megszűnik sors lenni: áruvá válik, körülbelül a divatholmikkal kerül egy polcra. Ott pedig nem kívánczik sem együttgondolkodás, sem közösségi ethosz. Becsületről lemondott közönség előtt Szókratész krakéler, a Hamlet híg nyavalygás.

Hűség, önismeret, őszinteség, nyíltság. Mind a becsületből következik. Koruk? Ismét kérdezzünk fordítva: Hol, mikor, melyik közösség tisztelte azt az embert, aki elárulta, becsapta, aki sunyinak és hazugnak bizonyult? Hol, mióta néznek föl az önteltre, a kishitűre? Lehetséges olyan fejlődés, amely meghaladhatja őket, és más, olyan, emberrel egyéletű erényeket, mint a szorgalom, a kitartás, a bátorság, a segítőkészség? És ha igen, mi fog lépni a helyükbe? Valami több vagy valami kevesebb?

Krisztus megmentette a házasságtörő asszony életét. Bűne alól is fölmentette vajon? Nemezszer szól a Szentírásban így: „Bűneid meg vannak bocsátva.” Ott Isten beszél félreérthetetlenül. Itt a két ember közt lehetséges leggyöngédebb hang szólal meg, amikor a mi sorsunkat élő, kísértéseinknek kitett Ártatlan azt mondja a bűnösnek: „Én sem ítéllek el.” Cimboráskodás helyett megértő, nem atyáskodó: testvér. Komoly és gyöngéd szeretetével átölelve vezet bennünket az Ószövetség szigorúbb kultúrájából az Újba. Bennünket: a házasságtörőket, alatomosokat, sunyikat, kövezni járókat. „Menj, de többé ne vétkezzél!” Akkor és ott szinte észre se vettük, hogy a megváltottság korába léptünk.

Az élet védelme. Szintén velünk korú elv, csak hát az út! A bizonyíték ismét kézenfekvő: élünk. Az antropológia és a nyelvészet tudósít arról, hogy a népevek egyúttal az ember megnevezésére szolgáltak. A folyón túl tanyázó vagy a hegy mögül előtörő kétlábú más volt. Idő kellett ahhoz, hogy az ember fogalma kiterjedjen mindenkire, akit illet. Érés meg a többi érték együttműködése. Például a becsületé és a tudásé. Rómában már aligha akadt olyan bolond, aki szakács, mérnök vagy filozófus rabját megölte, vagy kapálni küldte volna. Krisztus előtt kb. másfél évezreddel a Tízparancsolat már általában tiltotta az emberölést. Mózes a rabszolgák életét, sőt testi épségét is védelmébe vette. A halálbüntetést meghagyta – sok 20. századi törvényhozás ezt *elvileg* maga sem kifogásolhatja, még ha a házasságtörést nem is tartja egyáltalán megtorlandónak.

Krisztus egyetlen szót sem szól az ószövetségi törvény ellen, nem törli el, hanem – mai kifejezéssel: fejleszti. Szállóigévé vált mondata a büntetés jogára vonatkozik, mégpedig az új parancs szellemében!

Az új parancs nem vadonatúj, hiszen a szeretet Isten lényege, kezdettől benne működik a teremtésben: nélküle egy emberi nemzedék sem nevelődött volna föl. Az Ószövetség is tartalmazza (Lev 19, 18) és természetesen a nem zsidókra is vonatkozik. Ott azonban még egy a sok között.

Krisztus a szeretet kettős főparancsát a törvény és a próféták alapjává, értelmévé avatja. Isten és ember, az emberek egymás közti viszonyát a réginel többé, emelkedettebbé teszi. Imádni továbbra is kötelességünk, a többlet a *mód*: teljes szívünkéből, teljes elménkéből, teljes lelkünkéből gyakorolt szeretettel kell Istent imádnunk. A felebaráti szeretet főparancsá emelésével személyesen szólít meg bennünket, és a Törvény részévé, mércéjévé avat, amikor azt mondja: „szeresd embertársadat, mint saját magadat!” A példamutató első lépést természetesen ő teszi meg önkéntes kínhalálával. A megváltás értelme így az is, hogy Isten hierarchiát teremt az értékek között. Nem absztrakt hierarchiát, hanem olyant, ami a személyesen megszólított ember énjén, tudásán, becsületén, önismeretén, szeretetén keresztül érvényesül. Az erkölcs többé nem részletes szabályok minuciózus követése, „elszenvedése”, hanem örökös szabadság és föladat. Ránk bizta a személyünket, mi döntjük el, hogy kik vagyunk, mennyire szeretjük magunkat.

Krisztus a templomudvaron nem a mózesi törvényt „elszenvedőkhöz” beszél, hanem olyan *személyekhez*, akik képesek mértéknek tekinteni magukat. Nem gondolhatjuk, hogy *mi* ott, farizeusok és csócselék, már úgy szeretjük a vétkező asszonyt, mint saját magunkat, de az első lépést már megtettük: megvizsgáltuk lelkiismeretünket, és önmagunk igazságosan szigorú, hiteles értékeléséből kiindulva döntöttünk.

Ítélet, példa és tisztesség. A kinyilatkoztatás történeti. Az Újszövetségbe való föl-emelkedésünk is. Meglehetősen pontossággal elhelyezhető a világtörténelemben a mondat: „Az vesse rá az első követ . . .” Mégsem állítható, hogy a tartalmát jelentő gondolat nem létezett korábban. Nem kétséges, hogy már a Krisztus előtti

messzi korokban a bíró eszménye a bűntelen emberhez kötődött. Ugyanilyen örök, emberiséggel egykorú értéknek kell lennie a példamutatásnak is. Csak az léphet egyetlen másik ember: gyermek, tanítvány vagy nép elé, aki szülőként, tanítóként, előljáróként *több*. Aki nem csak szóval, sorsával is mutatja, mi a teendő. Különben hitelét veszti a család, az iskola, a társadalom hierarchiája, a tiszta nem emelkedik föl, a szennyes nem ülepszik le.

Elgondolkodtatón mélyértelmű nyelvünk szóbokra: tiszta, tisztaság, tisztelet, tiszt, tisztesség, tisztviselő . . .

A jó szülő szeretettel és gyöngéden bár, mégis parancsol kisgyermekének. Föllebbezés nélkül koboza el tőle a gyufát, parancsolja rá télen a kabátot. Ugyanakkor föl- és elismeri a növekedő gyermek fejlődését. Egyre többet bíz rá, míg nem a gyermek fölnőtté érik, s maga dönt sorsáról. Az ószövetségi Atya szerető szigora a gyermek-emberhez szól, a Fiú önfeláldozásig menő szeretete a testvér-fölnőttökhöz. Isten tehát elismeri az ember fejlődését. Föladatait ehhez szabja.

Az Újszövetség az értékek fejlődését is jelenti. A sokszáz ószövetségi előírás lelkiismeretes betartásánál végtelenül több és méltóbb a szeretet kettős főparancsának betöltése. A gyermeki szófogadás lehet ösztönös, lehet gépies, mégis hű és pontos. A megváltott ember már nem csupán alanya a Törvénynek, hanem része. Istenhez és embertársaihoz való viszonya benső, személyes, abszolút és döntésre ítélt. A kisebb parancsok alól ugyan nem kapott *általános* fölmentést, adott élethelyzetében mégis ura mindnek, ha a szeretettel ellentétesek. „Szeresd az Istent és tégy, amit akarsz!” – írja Szent Ágoston.

Az értékek helyes működésének előfeltétele a rangsoruk. Tisztának kell lennie, hogy kitessék: a magos van fölül, az alacsony lentebb. És szervesnek: a föl-sőbb magyarázza az alsóbbat. A szeretetből az összes magatartási szabály leszár-maztatható ellentmondás nélkül. A tudás és a szeretet alatt sorba rendezhetők a többiek.

A mércéül állított ember a templomudvaron megszegte a mózesi törvényt – mégsem vétkezett. *Így* nem vétkezett.

Fejlődés. A szekérnél fejlettebb az autó. Nem „gyökeresen új”, mert gyökerei éppenséggel a szekérből indulnak, annak java erényeit mind magába szíva. A réginél fejlettebb a hadviselés is, a mezőgazdaság, az orvoslás, a bányászat, hadd ne soroljam. Attól emelkedett új és még újabb szintre mind, hogy a régit alakít-gatta s rendre hozzatott. Anélkül, hogy a fejlődés fogalmának bonyolultabb böl-cseleti kérdéseit részletezni kellene, megállapítható, hogy *a fejlettebb tudja mindazt, amit az elődje és még valamit.* Minimális jellemzője, hogy *több*. Enélkül nem számíthat új minőségnek.

A társadalmi fejlődés is tapasztalati tény. Az Újszövetségben fölemelt ember személyiséggé válhatott, Isten előtt egyenlő lett bármelyik társával. A szeretet parancsa ezt kívánja tőle a földön is. Sok évszázad küzdelmeiben a történelem arra haladt, hogy ez gazdasági és politikai értelemben is így legyen; a régi osztályprivilegiumok: a politizálás, a birtoklás, a szőlés, a költözés, a szervezkedés joga és más nemesi szabadságok az egész társadalomra kiterjedjenek. Az egyházi és világi hatalmaknak a viszonylagos, mégis tényleges különállása Európában kizárta ellenőrizhetetlen, despotikus államok kialakulását. Sajnos, világszerte létezik még az értékeknek a primitív előidőkre visszaütő „törzsi monopolizá-lása”, nacionalista, faji vagy osztálykiszajátítása, mégis sok társadalomról kimu-tatható a fejlődés minimuma: szabadabb, biztonságosabb, méltóbb életet nyújt tagjainak, mint elődei, tehát *több*. Igazságosabb és demokratikusabb.

Ha ez utóbbi szót nem tekintjük sem hideg jogtechnikai megoldásnak, sem varázsigenek, akkor annyit tesz, hogy az értékek mindenkire nézve egyaránt kötelezően érvényesek. Így a demokrácia távolról sem jelenthet hierarchia-nélküliséget, hanem olyan lüktetést, amelyben a mozgásokat a szeretet, a tudás, a becsület, a hűség, a szorgalom és a többi ősi, alapvető érték érvényesülése szabja meg. Máskülönb a demokrácia alkotmányos szofizma valamely gazdasági vagy politikai csoport manipulációjának szolgálatában és természetesen káosz.

Akkor ott, a tempломudvaron a tudás, a becsület és a szeretet megjelenése rendet teremtett. Előbb minden egyes szívben, aztán a törvények közt, majd a tömegben.

Jézus nem vonta ki magát: „Én sem ítélek el . . .”

Az értékek fejlődhetnek. A nagycsaláddhoz, majd a törzshöz, utóbb a nemzet-hez való hűségből fejlődtek ki a hazaszeretettel, a nemzeti kultúra ápolásával kapcsolatos értékek.

Széplelkű művészek, tudósok, gazdálkodók fölismeréseiből hihetetlenül gyorsan a legfontosabb értékek közé emelkedett a természeti környezet. Védelme napjainkban éppen olyan elsőrendű, mint a békéé, mert a savas esők, az élővizek szennyezése, a folyók erőszakos szabályozása, a mohó energiaéhség, a levegőszennyezés, a Föld széndioxid-háztartásának megbontása, élőlények irtása stb. okozta változások éppen úgy elsöpörhetik az emberiséget, mint az atombomba.

Új értékek is keletkezhetnek, mint például a demokrácia vagy a sajtószabadság, amelynek körébe legújabbán az elektronikus hírközlés szabadságát is beleértik.

A régi értékek meghaladhatók. Már amelyik. Például a bosszú vagy a csoporterkölcs. A modern ember, a sebes társadalmi, technikai folyamatok keltette eufóriában, gyakran kiált fejlődést olyankor is, amikor legfőljebb változásról lehet szó. Vagyis amikor az új nem több a réginnél, mindössze más. Olykor kevesebb . . .

Európa arculatát kétezer éven át a keresztény értékrend finomította. Félre-tenni, „törvényen kívül helyezni” lehetséges, meghaladni azonban csakis úgy, hogy előbb betöltjük. Vagyis embertársainkat már úgy szeretjük, mint saját magunkat, s ezt kevésnek találva többet akarunk, mi több: nyújtunk embertársainknak és önmagunknak. Ha ebből engedünk, akkor a fejlődés fogalmát ténylegesen elutasítjuk, mint az a magasugró, aki kilencvennyolc centit visz át, és teljesítményét világesúcsnak kiáltja ki.

A keresztény értékrend az újabb eszméket általában nem utasítja el, csak némelyiküket kevésnek találja. Szívéből beszél minden olyan törekvés, amely az emberek közti hátrányos megkülönböztetések eltörlését, a gazdasági és politikai igazságosságot szorgalmazza, a közösségi érzés erősödését szolgálja. A humanizmust is üdvözlő: megvalósulása nagy lépést jelentene a felebaráti szeretet felé. Igen, a szeretetnél szemlátomást kevesebb.

Tudjuk, hogy céljainknak mindig csak bizonyos részét érjük el. Minél kisebb a cél, annál apróbb az eredmény . . .

Szabadság. Az utóbbi két századnak talán leglelekesítőbb eszméje a szabadság. Milliók haltak meg érte és ellene, könyvtárakat írtak róla. Az újkori ember függetlenséget (olykor kötetlenséget) ért rajta, demokratikus törvényeket és intézményeket, személyek és csoportok jogait. Meg könnyebbséget. A keresztény Hegel sokat idézett meghatározása szerint: fölismert szükségszerűség.

Jézus két mondatot mondott róla: „Ha kitarotok tanításomban, valóban tanítványaim lesztek, megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket . . . Mindenki szolgál, aki bűnt követ el.” (Jn 8, 31–34)

Az ő szabadsága súly.

A mózesi törvény tereli elébe a templomudvaron a kövezőket. Még nem megváltottak. Az igazságra sem kíváncsiak, hanem inkább arra, sikerül-e a farizeusoknak csöbe húzniuk a Mestert. A bűnre szomjasak! A törvény szolgálóiként, felelőség nélkül szeretnének ölni – ahogy a szolgák szoktak. Szolgaságuk tökéletes: könnyű és öntudatlan, észrevétlen és föltűnés nélküli, nem jelzi bilincs. A római impérium alatt is saját törvényeik szerint, saját intézményeik keretei között élnek, jogaik vannak. Elképzelhető-e nagyobb jog annál, mint büntetlenül megölni valakit? Ráadásul a kövezés természetéből adódóan egyikükre sem lehet majd külön rámutatni, hogy te voltál a hóhér! A tömeg az a látványos absztrakció, amelyben nincsen én, nincsen személy, akinek méltóságán a parancs föltorlódhatna és megtörhetne, a bűn felelőssége megállapodhatna. A tömegben a parancs szabad, nem a személy.

Jézus nem a tömeghez beszél, hanem a személyekhez. Egyénként szólítja meg a leghátul sunyítót is: büntelen vagy? Azaz: szabad vagy? Te, te és te. A büntelen ugyanis szabad, akár követ is dobhatna . . .

A szabad ember pedig személy! Mértéke nem parancs, hanem igazság, tere nem körülmény és szükségyszerűség, hanem lelkiismeret és becsület, sorsa nem masszába olvadás, hanem az idők végezetéig eltörölhetetlen felelőség.

Jézus a szabadság terhét rakta a vállunkra ott a templom udvarán. Vele a Törvénybe fölemelt személy választási lehetőségét. Kövezhetünk. Felelőségünkben lerázhatunk, amennyit akarunk. Beérhetjük kisebb szabadságokkal, s ha úgy tetszik, visszaolvadhatunk a tömegbe. Lelkünk rajta.

A politikai szabadságot Jézus nem emlegette. De lehet-e szabad bármilyen világi törvénykezés, amely bűnre ösztönöz? És az a polgár, aki ilyen törvények hatálya alatt él, és nem tekintik személynek, aki mérlegel, hanem masszának, aki (amely!) engedelmeskedik.

A környezetvédők régóta igyekeznek tudatosítani, hogy a Föld mint élő rendszer a *mindenkori* emberiség egyetemes öröksége, egyetlen nemzedéknek sincsen joga utódai előtt fölélni a termőföldeket, az ivóvizet, az oxigént. Ugyanígy nincsen jogunk változónak (változtathatónak, megváltoztatandónak) tekinteni olyan alapvető értékeket, amelyeknek a messi őskorban való fölismerése tette lehetővé a fejlődést, a munkát, a társas kapcsolatokat és egyáltalán az életet. Még kevésbé van jogunk „meghaladottnak” nyilvánítani azt, amit távolról sem valósítottunk meg, és amit a helyére tuszkolnánk, az a réginek a bokájáig sem ér föl.

Mire jó az embert leszakítani a szeretetről, a tudásról, a becsületről – személye sarkpontjairól?

Mi értelme van az értékek változékonyságát abszolutizálni és átalakításukat sugallni, amikor a valóságban lassabban változnak, mint a Föld arca? Az ember még gyalog járt át a brit szigetekre, Szibériából Alaszkába, nem létezett a Balaton, amikor a legfontosabb eszmék már kialakultak és működtek.

Az értékek nem egyszerűen emberiség kulturális örökségéhez tartoznak. Lhassát lerombolhatják, a piramisokat eltemetheti a homok, a Piétát szétverhetik a bolondok – a veszteség pótolhatatlan, de valahogy mégis elleszünk nélkülük. A földkerekség összes könyvtárának lerombolása nem okozna akkora kárt, mint a szeretet, a tudás, a becsület relativizálása, félretétele. Nélkülük nem-hogy új könyveket nem tudnánk írni az elpusztultak helyett, maga az élet válna értelmetlenné, állatívá és lehetetlenné.

Vajon mit írhatott Jézus akkor, ott, a porba?